

KNYGOS IR JOS BICIULIŲ LIKIMAI

Domas Kaunas, pristatydamas savo naują knygą „Donelaičio žemės knygiai“¹, taip apibūdina jos atsiradimo prielaidas: „Regėtos knygos prашо žodžio...“ Iš tikrųjų šiame leidinyje autorius — mokslininkas ir bibliofilas — vaizdžiai nusako savo ilgametės knygų, asmenų, susijusių su knyga, paieškas Mažojoje Lietuvoje. Tai pirmasis nuo pokario metų tokios solidžios apimties ir išvaizdos bibliofilinis leidinys Lietuvoje. Autorius ir leidėjai jį skiria lietuviškos knygos 450 metų sukakčiai. Tai specialiu ženklu pažymėta ir leidinio priešantraštiniame lape. Malonu, kad autorius knygotyrininkas šį savo darbą dedikuoja žinomam knygos ženklo tyrinėtojai dailininkui Vincui Kisarauskui.

Temų požiūriu leidinio medžiaga suskirstyta į 5 skyrius. Pirmąjį sudaro 10 apybraižų apie žmones, kurie Mažojoje Lietuvoje yra vienaip ar kitaip prisidėję prie knygos populiarimo. Vieni jų, kaip Enzys Jagomastas, Ansas Bruožis, gerai žinomi ir platesnei visuomenei — apie juos nemažai rašyta mūsų spaudoje. Kiti, pavyzdžiui, mokslo populiarinimo knygelių autorius Endrikis Radžiūnas, žurnalistas Mikelis Ašmys, autoriaus prikeliami iš užmaršties. Apskritai šiame leidinyje D. Kaunas nekartoją anksčiau savo tyrinėjimuose skelbtų faktų, bet pateikia naujų duomenų Lietuvai nusipelnusių asmenų gyvenimui ir veiklai nušviesti. Apybraižoje apie E. Jagomastą („Zuvo 1941-aisiais“) D. Kaunas nenagrinėja Jagomastų šeimos kultūrinės veiklos, nes „Apie Jagomastus jau daug rašyta...“ (p. 9), ir su tyrinėtoju būdingu kruopštumu ryškina paskutinius E. Jagomasto ir jo šeimos narių gyvenimo mėnesius Vilniuje, patikslina jų žūties datą. Toji data iki šiol klaidingai buvo nurodoma ir darbuose apie E. Jagomastą, ir enciklopedijose. D. Kauno pokalbiai su vilniečiais, E. Jagomasto šeimos pažįstamais ir bendradarbiais, paieškos emigracinėje spaudoje ir archyvuose padėjo autoriui nustatyti ir čia paskelbti tikslią šios šeimos tragedijos datą (1941 m. rugpjūčio 23 d.).

Vaizdingose apybraižose skaitytojai ras naujų faktų ir apie žodyninką Aleksandrą Kuršaitį, spaudos darbuotoją Mikelį Šapalą, visuomenininkę, žinomo spaustuvininko Martyno Jankaus žmoną ir jo darbų pagalbininkę Oną Jankuvienę ir kt.

Antrojo skyriaus („Pirmosiose gretose“) apybraižos skirtos pirmiesiems Mažosios Lietuvos kalendoriams ir kitiems lietuvių spaudos ir kultūros istorijai svarbiems leidiniams — pirmajai lietuviškos spaudos istorijai lietuvių kalba, pirmajam Donelaičio „Metų“ leidimui, pirmajai „Metų“ recen-

¹ Kaunas D. Donelaičio žemės knygiai: Bibliofilijos apybraižos. V.: Mokslo ir enc. l-kla, 1993. 319 p.

zijai ir kt. Visi šie leidiniai aptariami palyginti išsamiai ir įvairiapusiškai — nurodomos leidinių pasirodymo aplinkybės, sudarytojai, redaktoriai, pateikiamas leidinių tiražas, įdomesnių tekstų ištrauka.

Skyriuje, pavadintame „Nenusipelnusios užmaršties“, rasime informacijos apie labai skirtingus, tačiau vienaip ar kitaip įdomius, net savotiškai egzotiškus Mažosios Lietuvos spaudos faktus. Viena apybraiža skirta išsiaiškinti, kas paskatino žinomą vokiečių mokslininką filologą Viktorą Falkenhaną susidomėti lietuviškos Biblijos vertėju Jonu Bretkūnu ir tapti jo ir kitų XVII a. lietuvių raštijos atstovų tyrinėtoju bei jų darbų propaguotoju. Kitame šio skyrelio straipsnyje („Donelaitikos dokumentas“) D. Kaunas skelbia iki šiol lietuvių nacionalinėje bibliografijoje neužregistruotą smulkų spaudinį — atsišaukimą į gyventojus dėl Donelaičio paminklo statybos ant Rambyno. Autorius jau anksčiau buvo suradęs šį atsišaukimą vokiečių kalba. Toliau ieškodamas, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje jis aptiko ir lietuvišką jo variantą. Knygoje spausdinama „Pašaukimo“ kopija ir nagrinėjama, kodėl pasirodė toks atsišaukimas. Knygos istorijai reikšmingas pats leidinys — atsišaukimas, o apskritai istorijai svarbu ir asmenys — paminklo statybos komiteto nariai, pasirašę šį dokumentą. Į komitetą įėjo net 33 žinomi lietuvių kultūros veikėjai, tarp jų A. Kuršaitis, V. Gaigalaitis iš Mažosios Lietuvos, Didžiosios Lietuvos atstovas J. Basanavičius, JAV lietuvis A. Rutkauskas ir kt.

Trečiojo skyriaus pabaigoje autorius pristato skaitytojams „Amžinąją Rambyno kalno knygą“ — labai savotišką mūsų knygos istorijos paminklą. Tai „Ryto“ spaustuvės knygrišyklos 1928 m. pagaminta knyga, kurioje užfiksuoti žinomų Lietuvos žmonių, Joninų švenčių dalyvių įrašai. Lietuvos tyrinėtojus gali dominti įrašai, o bibliofilus — ir pati knyga su itin menišku viršeliu apkaustytais metalo kampais ir specialiais dirželiais užsegti. Išsiskiria ji ir svoriu — 18,5 kg, o su dėklu — 28,5 kg. Tai, aišku, sunkiausia Lietuvos knyga.

Ketvirtąjį šio leidinio skyrių sudaro ne spaudos darbuotojų veiklos ar apskritai knygų aprašymai, o knygos ženklai — įrašai, atspaudai, ekslibrisai ir superekslibrisai autoriaus tyrinėtose knygose. Tai įdomi ir lietuvių knygotyroje mažai tyrinėta sritis. Šie knygos ženklai padeda atskleisti knygos provenienciją, jos savininkų pamėgius, neretai profesiją, knygos įsigijimo būdą, įsigijimo motyvus ir pan. Autorius šiuos knygos ženklus sistemina, analizuoja, aptaria jų menines savybes, pateikia įdomesnius pavyzdžius.

Paskutinis skyrius, „Bibliofilai ir bibliotekos“, skirtas asmeninėms bibliotekoms. Asmeninės bibliotekos, kaip rodo ir čia pateikti pavyzdžiai, dažniausiai nėra ilgaamžės — dėl įvairių priežasčių neišlieka tokios, kokias buvo sukaupe jų savininkai. Todėl labai svarbu jas laiku aprašyti, o jei to padaryti neįmanoma — bent užfiksuoti jų buvimo faktus ir kiek

įmanoma atkurti turinį. To ir siekė šio leidinio autorius, aprašydamas spaus-tuvinininko E. Jagomasto, ūkininko bibliofilo Jono Birškaus bibliotekų tu-rinį ir jų likimą. Skaitytojai supažindinami su vokiečių rašytojo J. Bob-rovskio ir H. Zudermano asmeninių bibliotekų lietuviškais knygomis. Daugiausia informacijos knygoje pateikiama apie I. Simonaitytės bib-lioteką. Autorius turėjo progos aprašyti šią biblioteką bendraudamas su rašytoja, todėl čia gana išsamiai atkurta ir šios bibliotekos istorija, ir jos komplektavimo motyvai. I. Simonaitytės biblioteka yra išnagrinėta tu-ri io, kalbiniu aspektais, išskirta periodika, nurodyti knygų įsigijimo šal-tiniai. Su pavyzdžiais aptarti šios bibliotekos knygų ženklai — eklibri-sai, dedikacijos. Sis aprašymas knygotyrininkams ir bibliofilams gali būti metodinis pavyzdys, kaip turėtų būti aprašomos asmeninės bibliotekos.

Sio leidinio nagrinėjamas laikotarpis — nuo XIX a. pabaigos iki mūsų dienų. Regionas — istorinė Mažoji Lietuva ir jau primirštais lietuviškais vietovardžiais, su dviejų kultūrų (lietuvių ir vokiečių) atspindžiais. Šia kultūra domisi ne tik mūsų tautiečiai, bet ir Vokietijos kultūrininkai. Kny-gos pabaigoje vokiškai išspausdinta plati darbo santrauka padės nemo-kantiems lietuvių kalbos skaitytojams susipažinti su leidinio problema-tika.

Aptariamojo leidinio epicentras — knyga, per ją nušviečiamas ir žmo-nių gyvenimas, veikla. Aprašomosios knygos, bibliotekos, pagaliau žmo-nės nėra ir negali būti vienodai reikšmingi lietuvių kultūrai. Skaitant leidinį, gali susidaryti įspūdis, kad per mažai skiriama dėmesio iškiles-nėms asmenybėms, jų veiklai ir pernelyg kruopščiai aprašomi neesminiai faktai. Pasirinkęs bibliofilinio leidinio žanrą, autorius galėjo atrinkti ir pateikti informaciją taip, kaip jam atrodė įdomiausia.

Knygos metrikoje leidėjai pažymėjo, kad tai yra mokslo populiarini-mo leidinys. Šią nuostatą atspindi tiek apybraižų stilius, tiek teksto api-pavidalinimas. Leidinyje rasime mažai žinomos informacijos (kaip mokslo leidinyje), tačiau ji pateikta vaizdingai, tarsi autoriaus prisiminimai, o tos informacijos paieškų aprašymuose nevengiama atskleisti ir detekty-vinių momentų. Taigi autorius, žinomas knygos tyrinėtojas, šiame darbe atsiskleidė ir kaip mokslo žinių populiarintojas. Tačiau nemažai naujų duomenų šiame leidinyje ras ir Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtojai. Apskritai jame aprašyta ar bent paminėta daugiau kaip tūkstantis as-menų (tai rodo leidinio gale pateikta pavardžių rodyklė). Su mokslu iu preciziškumu autorius apibūdina vietovardžius, nurodydamas jų vietinių gyventojų vartojamą formą, vokišką formą ir dabartinį pakeistą, slavišką, jų pavadinimą.

Knyga gausiai iliustruota, joje daugiau kaip šimtas asmenų portretų, knygų, knygos ženklų, pastatų, antkapinių paminklų nuotraukų. Tokia iliustracinė medžiaga ne tik padeda geriau suvokti tekstą, gyvina jį, bet

dažnai yra savaimė svarbi kaip tyrimo objektas, pavyzdžiui, neišlikusių Mažosios Lietuvos kultūros įstaigų pastatų atvirukai, paties autoriaus fotografuotų sodybų, kapinių nuotraukos.

Kaip dera bibliofiliniam leidiniui, knyga yra patrauklios poligrafinės išvaizdos (dailininkas A. Broga). Akį traukia jos viršelis su senovinių knygų apkaustų iliustracija pirmajame viršelio puslapyje bei autoriaus portretu ir jo tekstu paskutiniajame viršelio puslapyje. Knyga išspausdinta gerame popieriuje, gražiai rubikuota — su vidiniais antraštiniais lapais, puslapinėmis antraštėmis, spalvotomis iliustracijomis. Manau, kad šis leidinys jos autoriui bus gera mokslo populiarinimo darbų pradžia, o leidėjams — pavyzdys, kaip dera leisti tokio pobūdžio knygas.